

اهداف دانشگاه اسلامی*

دکتر محمد حسن میرزا

محمدی**

علی صحبت لو***

چکیده

تعلیم و تربیت همواره به عنوان یکی از مسائل اساسی بشر مطرح بوده است. نظام‌های تربیتی از دیرباز هدف‌هایی را برای خود در نظر گرفته‌اند. بنابراین هدف نیز همیشه یکی از رکنهای حیاتی و گاهی چونان مهمترین رکن مطرح بوده و مورد بحث قرار گرفته است. دنیای امروز با رشد و توسعه‌ی خیره‌کننده‌ی علم و فناوری روبه‌رو شده است و دانشگاه نیز همچون محلی که از تأثیر این موج گسترده به دور نیست، در جهت رشد و پیشرفت جامعه در زمینه‌های تربیت نیروی انسانی، تولید علم و فناوری و حل مسائل مختلف جامعه تأثیر به‌سزایی داشته و دارد. اهداف دانشگاه اسلامی، که در جهت پیاده نمودن احکام و قوانین اسلام و قرآن در جامعه‌ی اسلامی است، مسلماً با غایت و نهایتی که برای خود پیش‌بینی نموده، اگر با ویژگیهای اهداف (داشتن اختیار، انگیزش و انتخاب مسیر) همراه باشد موفق خواهد بود. مقاله‌ی حاضر کوششی است که با هدف بررسی اهداف دانشگاه اسلامی انجام گرفته است. برای این منظور ابتدا به بررسی اهداف تعلیم و تربیت اقدام نموده، سپس اهداف تعلیم و تربیت اسلامی را بررسی کرده‌ایم و در پایان نیز اهداف دانشگاه اسلامی را بررسی نموده‌ایم.

واژگان کلیدی: دانشگاه اسلامی، اهداف، کارکردها،

مؤلفه‌ها

** استاد یار دانشگاه شاهد تهران. mir-edvcated@yahoo.com

*** دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش.
alisohbatlo1984@yahoo.com

مقدمه

پس از نظام آموزش و پرورش، دانشگاه مهم ترین و اساسی ترین مکانی است که قادر است روحیه‌ی خلاقیت، ابتکار، خودباوری و اعتماد بنفس را در نسل جوان شکوفا سازد. دانشگاهها از گرانبها ترین ذخایری هستند که جامعه برای پیشرفت و توسعه در اختیار دارد. آموزش عالی با پیشینه‌ای به قدمت بیش از هشت سده، به عنوان نهادی کلیدی مورد توجه خاص ملتها و دولتهاست و به جرأت می‌توان گفت که در میان نهادهای اجتماعی و اقتصادی که ظرف چند سال اخیر پا به عرصه‌ی وجود گذاشته‌اند، تنها تعداد انگشت شماری توانسته‌اند مانند دانشگاهها دوام آورند و پایدار بمانند. دانشگاهها از پرارزشترین نهادهایی هستند که جامعه برای پیشرفت و توسعه در اختیار دارد. دانشگاهها از یک سو حافظ و انتقال دهنده میراث فرهنگی و ارزشهای حاکم بر جامعه‌اند و از سوی دیگر پاسخگوی نیازهای اجتماعی برای کسب، اشاعه و توسعه دانش و فناوری می‌باشند (میرزا محمدی و همکاران، ۱۳۸۴: ۴۱).

اهداف دانشگاه اسلامی که در جهت پیاده نمودن احکام و قوانین اسلام و قرآن در جامعه‌ی اسلامی است مسلماً با غایت و نهایتی که برای خود پیش بینی نموده اگر با ویژگیهای اهداف (داشتن اختیار، انگیزش و انتخاب مسیر) همراه باشد موفق خواهد بود. اسلام، انسان راجانشین خدا در زمین می‌داند و در صدر ارائه نظامی است که با در نظر گرفتن تمام جوانب وجودی او (عقل، جسم، ابعاد فردی و اجتماعی) انسان صالح و شایسته تربیت کند و جهت رسیدن به این اهداف، نیاز به نظام اسلامی است و دانشگاه اسلامی می‌تواند با توجه به ساختار و جودی انسان و باتوجه به مبانی انسان شناختی، اهداف خود را ترسیم نموده و در جهت تحقق آنها به تربیت متخصصان، تولید دانش و تربیت انسانهای نقاد و متفکر بپردازد و تحویل جامعه دهد.

دانشگاه برای تحقق اهداف و ارتقای مستمر کیفیت خود توجه جدي به جذب نخبگان، انتخاب دانشجویان برجسته و با استعداد از نظر اخلاقی و علمی و استادان عالم، مؤمن، مذهب و دارای استقلال فکری دارد. گسترش مرزهای دانش، تربیت نیروی متخصص و پرورش تفکر انتقادی از

مهم‌ترین اهداف دانشگاه اسلامی است. ما در این مقاله به بررسی اهداف دانشگاه اسلامی پرداخته ایم و در این زمینه با مراجعه به منابع مورد نیاز سعی شده به صورت روشن، رسالت و اهداف یک دانشگاه اسلامی را مشخص نماییم.

اهداف تعلیم و تربیت

یکی از مسائل اساسی در مؤسسات تربیتی، مشخص نمودن هدف‌هایی است که مؤسسه بخاطر آنها تشکیل شده و برای نیل به این گونه هدف‌ها فعالیت می‌کنند. این مسأله در آموزش عالی از لحاظ نقشی که در جامعه و در تربیت افراد دارد وضعی خاص به خود می‌گیرد. تأسیس دانشکده و هر نوع مؤسسه عالی، علمی تنها به منظور بالابردن سطح معلومات افراد و ایجاد فرصت تربیتی برای صاحبان استعداد نیست. بنابراین باید هدف‌های آموزش عالی مشخص باشند و با توجه به آنها به تشکیل دانشکده‌ها اقدام شود (شریعتمداری، ۱۳۷۴).

هدف، نقطه یا جهتی را که فعالیت‌های آموزشی و تحقیقاتی باید متوجه آن باشند یا در آن مسیر حرکت کنند مشخص می‌سازد. از تأمل در معانی لغوی واژه‌هایی نظیر هدف، قصد و غایت، بر می‌آید که همگی دربرگیرنده مفهوم «نهایت و سرانجام کار» هستند. اما هدف در تعلیم و تربیت به معنای وضع نهایی و مطلوبی است که به طور آگاهانه، سودمند تشخیص داده شده است و برای تحقق آن، فعالیت‌های مناسب تربیتی انجام می‌گیرد. بنابراین، هدف‌های تربیتی دارای سه کارکرد هستند: رهبری فعالیت‌های تربیتی، ایجاد انگیزه در فرد، ارائه معیاری برای ارزیابی فعالیت‌های تربیتی. ویژگی مشترک تمام اهداف تربیتی (اهداف غایی، کلی، جزئی و رفتاری) آن است که این اهداف نتیجه یک یا چند فعالیت تربیتی‌اند. (بهشتی و همکاران، ۱۳۸۵: ۳).

برخی از پژوهشگران تعلیم و تربیت و روانشناسان تربیتی، هدف‌های تربیتی را به طبقات مختلف تقسیم کرده‌اند. آنان طبقه بندی را چارچوبی برای بررسی فرایندهای پرورشی و تحلیل کارکردهای آن می‌دانند. از جمله طبقه‌بندی‌هایی که جامعیت و اهمیت ویژه‌ای دارد طبقه بندی گروهی از محققان تحت نظر «بلوم» است که طرح

اصلی آن، شامل سه حیطة مهم شناختی، عاطفی و روانی- حرکتی است (صفوی، ۱۳۷۲: ۳۲).

اهداف تعلیم و تربیت در اسلام

طبقه بندی اهداف در دین، یک طبقه بندی علمی نیست. منظور این است که در طبقه بندی علمی، چون شکل و صورت و به عبارت دیگر قالب و شیوه‌ی عمل مورد بررسی قرار می‌گیرد و کاری علمی است؛ لذا رویکرد ارزشی نداشته، ناظر بر مفاهیمی از قبیل خوب، بد، و ثواب و خطا نیست. اما در طبقه بندی اهداف تربیتی از دیدگاه دینی، چون محتوای تربیت تقسیم بندی می‌شود، حاوی بار ارزشی است. یعنی اهداف تعیین شده در نظام دینی اهدافی است که بار مثبت ارزشی دارد و بیانگر بایدها و نبایدهای دینی است. معیار و ملاک طبقه بندی اهداف تربیتی در اسلام، ناظر بر خود انسان است. وقتی از دیدگاه اسلام به انسان می‌نگریم، دارای پیش‌فرضیهایی اساسی هستیم که تعیین کننده نوع نگرش ما به انسان است. مانند اینکه انسان و جهان، آفریده‌ی خداوند است و او خلیفه‌ی خدا بر زمین بوده، از هدایت ذاتی و تکوینی (فطرت) برخوردار است. پس هدف غایی از نظر اسلام، همانا خداوند است. اوست که بی‌نهایت و کامل است و می‌تواند محور تمام افعال انسان قرار گیرد و عبودیت، غایت خلقت انسان است. از نظر قرآن، انسانی سعادت‌مند است که به این هدف دست یابد. محورهای کلی اهداف تربیتی در رابطه با خداوند در معرفت خدا، ایمان به او، تقوای الهی، عبودیت و احساس تکلیف و شکرگزاری می‌باشد.

آموزش عالی

دانشگاه، رکن فرهنگ ساز و علم آفرین هر جامعه است. این نهاد در اطوار و شؤون مختلف يك جامعه صاحب نقش و نفوذ است و بسیاری از تحولات را رقم می‌زند یا سمت و سوی این تحولات را تعیین می‌کند. با این همه این نهاد نیز به سان هر نهاد اجتماعی دیگر در معرض افت و خیز و فراز و نشیب است. دانشگاه هم اینک در برابر رویکرد نویی قرار گرفته است که تحت عنوان «اسلامی سازی دانشگاهها» نامیده می‌شود. گاه این رویکرد، روایت‌هایی منطقی می‌یابد و گاه روایت‌هایی حاد و تند (باقری، ۱۳۸۴).

نظام های آموزش عالی در جهت نیل به اهداف مشخصی فعالیت می‌کنند و دارای رسالت و مأموریت ویژه هستند. از جمله این اهداف می‌توان به گسترش مرزهای دانش، تربیت نیروی متخصص و پرورش تفکر انتقادی اشاره کرد (یونسکو، ۱۹۹۷).

بدون وجود رسالت و هدف نمی‌توان اطمینان یافت که یک دانشگاه تا چه اندازه موفق است؟ در چه جایگاهی قرار دارد و به کجا می‌خواهد برود؟ اهداف، معیار ارزیابی کیفیت آموزش عالی هستند. اهداف نظام دانشگاهی باید توسط خود اعضای هیأت علمی و سایر اعضای ذی ربط در آن مجموعه تدوین شوند و کاملاً روشن و شفاف باشند. آشکار نبودن رسالت و اهداف می‌تواند منجر به تفاسیر مختلف از آنها شده و رسیدن به مقصد را به تأخیر اندازد. روشن بودن اهداف دانشگاهی به معنای تبدیل اهداف به رفتارهای کاملاً ساده شده و مقید نمی‌باشد زیرا گرفتار کردن رسالت و اهداف نظام دانشگاهی در چنبره رفتارگرایی، توان حرکت، خلاقیت و بروز توانمندی های گوناگون را از اعضای آن سلب می‌کند. آنچه از روشن بودن رسالت و اهداف دانشگاه مورد نظر می‌باشد این است که جهت کلی فعالیت‌های حال و آینده را مشخص کند و بتواند میزان موفقیت دانشگاه را در رسیدن به اهداف مذکور مشخص نماید.

رسالت های دانشگاه در سه سطح آموزشی، پژوهشی و ارائه خدمات تخصصی تعریف می‌شود (بازرگان، ۱۳۷۲: ۶۰). اهداف کلی؛ اظهارات یا عبارات نسبتاً جامعی هستند که نتایج کلی مورد نظر برنامه های آموزشی را تشریح می‌کنند. اهداف کلی باتوجه به الگوی برنامه ریزی مبتنی بر هدف و الگوی عناصر سازمانی (درونداد، فرایند، برونداد) تعریف خاص خود را دارند و شامل سه نوع هستند:

۱- اهداف دروندادی؛ این اهداف بیان کننده این امر هستند که گروه آموزشی برای هدف های کلی خود، بر چه نوع دروندادی (دانشجو، هیأت علمی، برنامه‌ی درسی) تأکید دارند.

۲- اهداف فرایندی؛ این اهداف بیان می‌کنند که گروه آموزشی در انجام امور آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات تخصصی بر چه فرایندی در تدریس و یادگیری تأکید

می‌کند، همچنین در این هدفها فرایندهای ساختی- سازمانی و فرایندهای عرضه‌ی خدمات پشتیبانی آشکار می‌شوند.

۳- اهداف بروندادی؛ در این نوع از اهداف نتایج مورد انتظار (دانش‌آموختگان، آثار علمی تولید شده، خدمات تخصصی) به طور آشکار مشخص می‌شوند. اهداف بروندادی از نظر گروس^۲ (۱۹۶۸) شامل سه دسته‌اند:

۱- اهداف دانشجو- مدار؛ این اهداف با رشد شخصی، اجتماعی، جسمانی اخلاقی و عقلانی دانشجویان مرتبط است. همچنین پرورش احترام به فرهنگ و تاریخ از سوی دانشجویان و آمادگی آنان برای کسب شغل و ایفای وظایف شهروندی در ارتباط با این اهداف می‌باشد.

۲- اهداف خدمت- مدار؛ مرتبط با ارائه‌ی خدمات از جمله خدمات اجتماعی، نشر عقاید، توسعه‌ی آموزش، حفظ میراث فرهنگی، اکتساب و انتقال تکنولوژی و به طور کلی ارائه‌ی خدمات تخصصی به جامعه می‌باشد.

۳- اهداف تحقیق - مدار؛ مربوط به تحقیقات محض و کاربردی است که در دانشگاه جهت یاری به توسعه‌ی کشور و رشد انسانی انجام می‌گیرد (به نقل از نیستانی، ۱۳۷۹: ۳۵).

رویکرد های کیفیت در آموزش عالی

از نظر یونسکو کیفیت در آموزش عالی مفهومی چند بعدی است که به میزان زیادی به وضعیت محیطی نظام دانشگاهی، مأموریت یا شرایط و استانداردهای رشته‌ی دانشگاهی بستگی دارد. بر این اساس نمی‌توان گفت که کیفیت از یک نظریه‌ی عمومی یا الگوی کلی بدست می‌آید (بازرگان، ۱۳۸۳: ۵۸).

هاروی و گرین^۲ (۱۹۹۳) پنج رویکرد را برای شناسایی کیفیت در ارتباط با آموزش عالی ارائه کردند که هر کدام اشاره به ابعاد مختلف کیفیت دارند:

دیدگاه استثنایی، دیدگاه کمال‌گرایی، دیدگاه تناسب با اهداف، دیدگاه ارزش برای پول و دیدگاه تبدیلی. این رویکردها بطور برجسته‌ای متناظر بر ایجاد رویه‌های نظارت و ارزشیابی هستند و مقاصد متنوعی را پوشش می‌دهند، از جمله می‌توان به مواردی مانند پاسخگویی، بهبود و تدارک اطلاعات اشاره کرد.

کیفیت، هزینه و بهره‌وری همواره به عنوان سه عامل اساسی مورد توجه مدیریت سازمانها و مؤسسات بوده است؛ و توجه نمودن به جنبه‌ی کیفیت بیش از عامل‌های دیگر است و دانشگاه باید جهت تحقق این اهداف سعی و تلاش نماید. در این خصوص شواهدی در دست است مبنی بر اینکه افزایش هزینه‌ها در آموزش عالی و به عبارتی اختصاص منابع مالی بیشتر در قبال بازده و فرآورده‌های کمتر، ناشی از فقر کیفیت در نظام آموزش عالی و فعالیتهای آن است (ایزدی،^۴ ۱۹۹۶).

اعتبار سنجی در آموزش عالی

شورای آموزش عالی (۲۰۰۱) اعتبار سنجی را فرایندی بازنگری بیرونی کیفیت در آموزش عالی به منظور بررسی برنامه‌های دانشکده‌ها، دانشگاهها و آموزش عالی جهت تضمین کیفیت می‌داند و در بعضی کشورها - مانند آفریقای شمالی، ایالات کینگ دون، اروپای غربی و ایالات متحده امریکا - این اصطلاح حاکی از صلاحیت مؤسسات برای پیشنهاد و ارائه‌ی برنامه‌های ویژه و خاص است (های‌وده،^۵ ۲۰۰۱).

بنابر این می‌توان اعتبارسنجی را فرایند کنترل و تضمین در نظام آموزش عالی دانست که دارای یک سیکل ارزشیابی بر مبنای استانداردهای مورد توافق است. در واقع فرایند اعتبارسنجی از طریق استانداردها، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی به ارزشیابی عملکرد دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی می‌پردازد و از این طریق موجب ارتقای کیفیت دانشگاه شده و دانشگاه را در رسیدن به اهداف مورد نظریاری می‌کند.

هدفهای آموزش عالی، شامل؛ حفظ سنتهای علمی یا آکادمیک، تربیت متخصصان، تربیت عمومی، توسعه‌ی میراث فرهنگی، تأسیس مراکز تحقیق و حل مسایل جامعه است (شریعتمداری، ۳:۱۳۷۴). پس هدف در دانشگاه اسلامی این است که کشور به دست انسانهای صالح از لحاظ علمی و فکری اداره شود و در جهت هدف‌های خود حرکت کند و این نخواهد شد مگر وقتی که انسان‌ها خود، هدفها را شناخته و آنها را قبول داشته باشند. اگر کسی که به دانشگاه وارد یا از آن خارج می‌شود، نسبت به انقلاب، دین، کشور، استقلال و آرزوهای ملی حساسیتی نداشته باشد،

این دانشگاه هر چند هم از لحاظ علمی والا باشد، ارزشی نخواهد داشت. ما باید در دانشگاه؛ دین، روحیه‌ی انقلابی و بخصوص بیزاری از وابستگی ملی را بر روح و ذهن دانشجویان حاکم کنیم. اگر بخواهیم دانشگاه‌هایمان «اسلامی» باشند باید دانشجوی، استاد، برنامه، کتاب درسی، فضای آموزشی، وسایل کمک آموزشی و به طور کلی، همه ابعاد تربیتی و فرهنگی‌اش اسلامی باشند.

با توجه به مراتب فوق در این مقاله اهداف دانشگاه اسلامی شامل موارد ذیل می‌باشد:

- ۱- قرب الهی ۲- ملکات علمی و فضایل اخلاقی ۳-
- اجتماعی شدن انسان ۴- سازگاری انسان با محیط ۵ سعادت فردی و اجتماعی ۶- تربیت انسان‌های نقاد و متفکر ۷-
- تولید دانش ۸- تربیت متخصصان ۹- گسترش مرزهای دانش ۱۰-
- توسعه‌ی میراث فرهنگی ۱۱- حل مسائل جامعه ۱۲- حفظ سنت‌های فرهنگی.

دانشگاه اسلامی

اهداف را می‌توان به دو سطح کلان و خرد تقسیم نمود تا بر اساس آن سیاست‌های راهبردی و اجرایی تعیین گردد. هدف‌های کلان از سوی مقام معظم رهبری تعیین می‌شود که بر اساس آن راهبردها و سیاست‌های اجرایی مشخص شود، ایشان می‌فرمایند:

آنچه باید بشود هنوز نشده است؛ یعنی دانشگاه، اسلامی نشده است، دانشگاه این کشور را اسلامی کنید. این تحول بنیادی است با یک ذره و دو ذره، با تصمیم‌گیری‌های جزئی و تبعی انجام نخواهد شد. بلکه با تصمیم‌گیری‌های کلان عملی است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳).

در گفتمان رهبری؛ دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که «علم از درون مبانی فکری و اعتقادی خود ما بجوشد و ما دست‌گدایی به سمت دشمن دراز نکنیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳). مقام معظم رهبری در مورد روش حاکم بر دانشگاه نیز می‌فرمایند:

البته آنچه مهم است روش حاکم بر دانشگاه است که روش باید صد در صد اسلامی باشد. مادامی که دانشگاه متخصصین مسلمان و متعهد نباشد مطلوب انقلاب نخواهد بود. و این ممکن نیست مگر این که اساس و روش و سیستم در دانشگاه‌ها اسلامی باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۹).

اهداف دانشگاه اسلامی ♦ ۱۵

امام خمینی(ره) هم در مورد ویژگیهای دانشگاه اسلامی می‌فرمایند:

اگر دانشگاه واقعاً دانشگاه باشد و دانشگاه اسلامی باشد؛ یعنی در کنار تحصیلات متحقق در آنجا؛ تهذیب هم باشد؛ تعهد هم باشد، یک کشوری را اینها می‌توانند به سعادت برسانند (امام خمینی، ۱۳۶۰).

امام خمینی(ره) در مورد اسلامی شدن دانشگاهها نیز می‌فرمایند:

معنی اسلامی شدن دانشگاه این است که استقلال پیدا کند و خودش را از غرب جدا کند و خودش را از وابستگی به شرق جدا کند و یک مملکت مستقل، یک دانشگاه مستقل، یک فرهنگ مستقل داشته باشیم.

همچنین امام خمینی(ره) در مورد اهداف دانشگاه اسلامی می‌فرمایند:

دانشگاه مرکز سعادت و در مقابل، شقاوت یک ملت است. از دانشگاه باید سرنوشت یک ملت تعیین بشود... دانشگاه باید یک مرکز درست کردن انسان باشد (امام خمینی، ۱۳۵۹).

از نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی، دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن؛ بینش توحیدی در تمام شؤون دانشگاه و تفکر و اندیشه‌ی دانشگاهیان حاکمیت دارد و علم آموزی به منزله‌ی یک عبادت در جهت ایجاد و تقویت این نگرش ایفای نقش می‌کند. دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن؛ محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاق به منظور رشد و تعالی فردی و تربیت صحیح و تزکیه‌ی نفوس ایجاد می‌شود حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد همچنین دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن؛ افراد در پرتو معارف اسلامی با احساس تعهد و مسؤولیت نسبت به رشد و تعالی جامعه و تحقق اهداف و ارزشهای اسلامی در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت می‌جویند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷).

پس بنابر این دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن همه‌ی ارزشهای متعالی اسلامی، خلاقیت‌های ذهنی، نوآوریهای علمی و تولیدات فکری در رفتار و شخصیت دانشگاهیان پدیدار گردیده و دانشگاه هدف‌اش تهذیب انسانی، همراهی علم و ایمان، حس خدمت‌گزاری و استقلال طلبی و عدم وابستگی باشد.

دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن تقویت و باروری دانش همراه است با به کارگیری نگرش اسلامی

درباره‌ی محتوای آن. تلاش در جهت تقویت و باروری دانش در زمینه‌های متفاوت البته متضمن بهره‌گیری از دستاوردهای علمی دانشمندان در حیطه‌های مختلف علم و دانش بشری صرف نظر از وابستگی‌های فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی آنان است. دانشگاه اسلامی فضایی است که در آن دانشمندان اسلامی با اتخاذ چنین نگرشی اقدام به تحقیق علمی به منظور شناخت بهتر عالم می‌نمایند. به دلیل اشتراکات اساسی نگرش اسلامی با نگرشهای دینی در خصوص دانشگاه اسلامی را بایستی دانشگاه دینی در معنای عام کلمه دانست. لذا برای تحقق این معنا، یعنی برای ایجاد زمینه‌های لازم در جهت توجیه و تبیین نگرش جدید در مورد علم و رسالت دانشمندان همکاری مستمر و نزدیکی بین همه‌ی دانشمندان و فلاسفه‌ی مذهبی ضروری است.

دانشگاه اسلامی؛ محل تربیت دانشجویانی خواهد بود که علاوه بر کسب تخصص در رشته‌ی تحصیلی خود، از حیث تجارب و عقل بشری، از رهاورد وحی و دین نیز لاقفل در آن رشته در حد تخصص برخوردار گردند و بتوانند از حیث ظاهر، عامل به ظواهر دینی باشند و تنها به تعلیم نپردازند بلکه از تهذیب برخوردار گردند و از حیث توان مدیریتی، قادر باشند که در حد اداره‌ی پست‌های کلیدی نظام اسلامی، از تخصص و آگاهی اسلامی برخوردار شوند و بتوانند الگوی سایرین برای اسلامی شدن قرار گیرند و در سایر ابعاد دینی لاقفل با کلیات دینی آشنا شوند (احمدی، ۱۳۸۱).

دانشگاه نهادی است که نقش مهمی را در کل نظام آموزش و پرورش هر جامعه ایفا می‌کند. در پی پیروزی انقلاب اسلامی در ایران بحث اسلامی شدن دانشگاهها و نظام آموزشی به طور جدی از طرف امام خمینی(ره) مطرح و با جدیت پیگیری شد. تعطیلی دانشگاهها و تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی، جهاد دانشگاهی و نهاد نمایندگی در دانشگاهها حاصل چنین توجهی بوده است(مفایی مقدم، ۱۳۷۶: ۲۲).

از لحاظ تاریخی در این باره که خاستگاه نظامهای جدید آموزشی و دانشگاهی مغرب زمین بوده و اینکه این نظامها با اصول و پیش فرضهای خود از آن جا وارد جامعه‌ی اسلامی شده‌اند اتفاق نظر وجود دارد. به دنبال اتخاذ روشهای جدید علمی، تلاشهای ملل غربی در راه تسلط بر طبیعت تا حدودی به بار نشست و به همراه خود

قدرت و اقتدار اقتصادی و نظامی را به ارمغان آورد. قوت و نیرومندی رو به تزايد کشورهای غربی از یک طرف و ضعف روز افزون کشورهای اسلامی از طرف دیگر، موجب شد که روابط متقابل بین این دو طرف از شرایط برابری برخوردار نباشد. یکی از نتایج این ارتباط، نابرابری نسخه برداری محض کشورهای اسلامی از نظام های دانشگاهی موجود در ممالک غربی بود. نه تنها شکل و صورت نظام جدید دانشگاهی نسخه برداری شد بلکه در این جریان، روح و نگرش جدید علمی نیز همراه باشکل و صورت دانشگاه به این ممالک انتقال یافت. تنها کشورهایمانند ایران، پاکستان، مصر و عربستان در این جریان از خود مقاومت نشان دادند. پس مقاومت جدید مدارس علمیه امروزی در مقابل جریان نیرومند نظام جدید آموزشی احتمالاً به دلیل سکولار بودن نظام جدید دانشگاهی بود. پس از مدتی که از نسخه برداری کشورهای اسلامی از صورت و محتوای نظام جدید دانشگاهی مغرب زمین گذشت به تدریج جریانهای اسلام خواه و تز بازگشت به قرآن در بین مسلمین رواج یافت و کنفرانس هایی در این زمینه برگزار شد، تا بدین وسیله تمدنی متفاوت با آنچه امروز، تمدن غرب نامیده می شود پایه ریزی نمایند، تمدنی براساس مبانی اسلامی و آنچه که می توان آن را تمدن اسلامی نامید. پرداختن به دانشگاه اسلامی نیز در همین راستا صورت گرفت (صفایی مقدم، ۱۳۷۶: ۲۴).

پیروزی انقلاب اسلامی موجب تحولات گسترده در سطوح مختلف گردید. در سطح دانشگاهها و مراکز آموزش عالی نیز با امید به اینکه این نهاد در خدمت نظام جمهوری اسلامی و کشور قرار گیرد، ایده های اسلامی شدن دانشگاهها و لزوم تحقق دانشگاه اسلامی از سوی رهبر فقید انقلاب اسلامی مطرح و در سالهای پس از رحلت امام (ره) نیز پی گیری شد.

مرحوم طالقانی، شهید مطهری، شهید بهشتی و دکتر شریعتی نیز از کسانی بودند که باعث تقویت ارتباط دانشگاه با اندیشه های مذهبی شدند و در پی آن توده های مردم که پیش از آن نگاهی منفی به دانشگاه داشتند در کنار دانشگاهیان به نهضت امام (ره) پیوستند؛ طوری که در واقعه ی ۱۵ خرداد و کاپیتولاسیون نقش دانشجویان بسیار پررنگ بود. امام (ره) هم بر این باور بودند که دانشجویان در خارج می توانند از ابزارهای اطلاعاتی

برای افشای ماهیت رژیم شاه استفاده کنند و در داخل نیز با پیوند با امام (ره) گام‌هایی در جهت بیداری مردم بردارند چراکه ایشان دانشگاه را پایه‌ی اصلی تحولات در کشور می‌دانستند.

قطعاً دانشجویان در برپایی تمدن اسلامی، که آرمانی و هدفی والا برای جمهوری اسلامی ایران است، نقشی محوری ایفاء می‌کنند، در سند چشم‌انداز بیست‌ساله هم بر نقش دانشگاه به صورت‌های مختلف تأکید شده؛ چراکه هم امام (ره) دانشگاه را مبدأ تحولات می‌دانست و هم رهبری چنین اعتقادی دارند و همچنین علاوه بر رفع نیازهای خود در سطح کشور ما می‌توانیم پیام انقلاب را به سایر کشورها بفرستیم که باز هم در این میان دانشگاهیان با همدلی و همفکری می‌توانند نقش عمده و اساسی ایفاء کنند (حسینی، ۱۳۸۵).

یکی از اهداف دانشگاه و مهم‌ترین آنها «تولید معرفت علمی» است. به تناسب این هدف، در سپهر باورها و ارزشها، معرفت علمی به عنوان دانش مطلوب (حقیقت) مورد تأکید قرار می‌گیرد. چنین باوری درخاستگاه اصلی خود با مجموعه باورهایی که بنیان مدرنیته را تشکیل می‌دهند، از جمله عقل‌گرایی، همخوانی دارد. اما در جامعه‌ی ما ایران، با فرهنگ و حکومتی دینی، با داعیه‌ی باز گرداندن دین به صحنه‌ی زندگی، سبب به وجود آمدن چالش‌هایی شده است که مهم‌ترین آنها را می‌توان چالش مربوط به مرجعیت علم و وحی (دین) دانست. چنین چالش‌هایی بیش از هرکسی، برای افرادی ملموس است که در محیط دانشگاهی زندگی می‌کنند و آنهایی که بر اساس این باورها و ارزشها پرورش می‌یابند (رجب زاده، ۱۳۸۱).

کارکردهای دانشگاه اسلامی

- ۱- فراگیری علم؛ یکی از کارکردهای دانشگاه، فراگیری علم است.
- ۲- ترویج علم؛ پس از فراگیری علم مسأله‌ی ترویج علم مطرح می‌شود.
- ۳- تولید علم؛ این بحث امروزه از اهمیت بیشتری برخوردار شده است.

۴- حل مسایل اجتماعی؛ یکی دیگر از کارکردهای دانشگاه در یک جامعه، حل مسایل و مشکلات مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، صنعتی و مانند آن است و از آنجا که هر جامعه‌ای علاوه بر مسایلی که در کل جهان عمومیت دارد، با مسایل و مشکلات مخصوص خود روبه‌روست، بنابراین تلاش جهت حل این قبیل مسایل و مشکلات می‌تواند یکی از شاخصه‌های دانشگاه اسلامی به حساب آید (اعرافی، ۱۳۸۳).

مؤلفه های مهم دانشگاه اسلامی

۱- علم و تخصص ۲- معارف دینی ۳- اخلاق و تهذیب ۴- خودباوری و اعتمادبه نفس ۴- استقلال و اِتكاي ذاتي در عين استفاده از يافته‌ها و تجارب ديگران ۶- جامع نگري و بينش اجتماعي و سياسي ۷- آرمان گرایی و هدفداري ۸- تعهد و دلسوزي در راستاي اصلاح و سامان بخشیدن به امور جامعه. بنابراین تعهد و تخصص دو مؤلفه‌ی لازم و همراه در دانشگاه اسلامی هستند. در رابطه با اسلامی کردن دانشگاه‌ها مسلماً تلاش‌هایی صورت گرفته؛ لیکن تا رسیدن به مقصد و مطلوب‌نهایی همچنان راه درازی در پیش است و مشارکت جدی همگان را می‌طلبد (www.isu.ac.ir).

محصول دانشگاه اسلامی

در زمینه‌ی محصول دانشگاه اسلامی می‌توان فرضیات ذیل را بررسی نمود:

۱. فارغ التحصیل دانشگاه ظواهر دینی را رعایت نماید.
۲. فارغ التحصیل دانشگاه در رعایت ضوابط دینی در جامعه الگو باشد.
۳. فارغ التحصیل دانشگاه علاوه بر متخصص بودن، مهذب باشد.
۴. فارغ التحصیل دانشگاه علاوه بر تهذیب و رعایت ظواهر دینی، با دین خدا آشنا باشد. در حدی که بتواند نیازهای عمومی خود را به دین با مطالعه رفع کند.
۵. فارغ التحصیل دانشگاه، در رشته‌ی تخصصی خود علاوه بر تجارب و تخصص علمی متداول، تمام اطلاعات و تخصص

دینی لازم را به مقدار آگاهی در رشته‌ی تخصصی خود داشته باشد.

۶. فارغ التحصیل دانشگاه علاوه بر تخصص لازم به مقدار مذکور در بند ۵ با سیاست‌های نظام اسلامی و محتوای دین در بُعد مدیریتی کاملاً آشنا باشد.

۷. فارغ التحصیل دانشگاه در حد اجتهاد آشنا با دین خدا باشد (احمدی، ۱۳۸۱).

هدف دانشگاه اسلامی در مجموعه‌ی آموزش عالی کشور برای آموزش و توسعه‌ی دانش بشری مبتنی برغایت‌گرایی آفرینش، آموزه‌های وحیانی و معارف و علوم اسلامی پایه‌گذاری شده است که با کشف، تبیین و کاربردی کردن آن، می‌توان در علوم و فنون بشری به ویژه علوم انسانی - اجتماعی تحوّل عظیم پدید آورد و در پرتو آن عالمان شایسته و فرهیخته تربیت کرد.

دانشگاه بر مبنای اصول و ارزشهای اسلامی، علم را نوری خدایی، سرمایه‌ی ای والا و مایه‌ی کمال و تعالی انسانهای مستعد و مهذب می‌داند و معتقد است که تعلیم و تعلّم همراه با تهذیب نفس، در راستای حرکت انبیا الهی و مهم‌ترین رسالت انسان است و تنها با الهی شدن انگیزه‌ها و هدفها و توأم شدن علم و عمل، نقش حقیقی علم در جامعه‌ی بشری ایفا خواهد شد. دانشگاه دور ماندن حوزه‌های علمیّه و دانشگاهها را از معارف یکدیگر، خسارت جبران ناپذیری برای جامعه‌ی اسلامی می‌داند و به عنوان یکی از جلوه‌های عینی پیوند حوزه و دانشگاه، بر آن است تا با بهره‌مندی از دستاوردها و همکاری‌های نخبگان این دو مرکز علمی، دانش‌آموختگانی دین‌محور، آگاه به زمان و متعهد به آرمانها و ارزشهای اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) تربیت کند و در راستای تعلیم و تبلیغ معارف اسلام و اهل بیت (علیهم السلام) الگویی نوین ارائه داده و در نظام آموزش عالی و اداری امور جامعه‌ی اسلامی تحوّل اساسی ایجاد کند. دانشگاه برای تحقق اهداف و ارتقا مستمر کیفیت خود توجه جدی به موارد زیر را ضروری می‌داند:

۱- جذب نخبگان، انتخاب دانشجویان برجسته و با استعداد از نظر اخلاقی و علمی، استادان عالم، مؤمن و مهذب دارای استقلال فکری.

اهداف دانشگاه اسلامی ♦ ۲۱

۲- تقویت ایمان و غیرت دینی، رشد اخلاق اسلامی و تهذیب نفس از راههایی مانند ایجاد فضای سالم اعتقادی و اخلاقی و ارائه آموزشها و الگوهای عملی اصلاح و ارتقاء مستمر و توسعه برنامهها و محتوای آموزشی، پژوهش محورکردن آموزشها، کارآمد کردن برنامهها و درس و تأسیس دورههای آموزشی جدید در راستای اهداف و براساس نیاز سنجی از جامعه، خصوصاً درمقاطع تحصیلات تکمیلی.

۳- تقویت پژوهش به ویژه در جهت تحقق نظامهای معرفتی برپایه تعالیم اسلام، گسترش مرزهای علوم اسلامی و تحقیقات میان رشته ای بین علوم اسلامی و علوم انسانی- اجتماعی و ارائه دستاوردهای آن.

۴- رشد فزاینده علمی از راههایی مانند تقویت فضای برخوردار از نشاط، انگیزه، خلاقیت و آزاد اندیشی علمی، دانش پژوهی، ترویج روحیه نقادی، انتقاد پذیری و رسیدن به تفاهم، ایجاد بنیهای لازم برای کسب مدارج علمی بالاتر و تسهیل دستیابی به منابع علمی و اطلاعات.

۵- ارتقاء کیفیت مدیریت دانشگاه باتوجه به مقتضیات و تحولات علمی، اجتماعی و فناوری.

۶- تنظیم و تقویت مستمر ارتباط با سایر مراکز علمی، به ویژه مراکز علمی همسو و استفاده کنندگان از خدمات و دستاوردهای دانشگاه شامل؛ مراکز علمی حوزوی و دانشگاهی، نهادها و دستگاههای نظام جمهوری اسلامی ایران، عموم مردم ایران اسلامی و کشورهای اسلامی و سایر کشورهای جهان.

۷- استفاده از فناوریهای جدید برای بالا بردن سرعت، دقت و کارآمدی آموزش و پژوهش و تسهیل ارتباطات علمی، باتوجه به مقتضیات و نیازهای جامعه، با این تأکید که فناوری همواره نقش ابزاری برای تحقق رسالت دانشگاه داشته باشد.

۸- متعهد بودن دانش و دانشگاهیان در قبال عدالت، حرمت و کرامت انسانی، حفظ نعمتهای الهی و محیط زیست و مشکلات و آلام بشری.

۹- متعهد بودن دانش و دانشگاهیان در قبال افزایش انسجام اجتماعی، برادری، محبت، نظم اجتماعی، وجدان کار، تعهدپذیری و کاهش و رفع مشکلات جامعه از

راه‌هایی مانند بررسی مستمر نیازها و تغییر و تحولات اجتماعی، کاربردی کردن تحقیقات بنیادی، آرایه‌ی راهکارهای علمی و عملی برای برطرف کردن نیازهای متنوع، متحول و فزاینده‌ی جامعه، مقابله با تهاجمات فکری و فرهنگی از موضع تفکر اسلامی، هدایت جامعه به سمت خوداتکایی و افزایش مشارکت مردم در اعتلای نظام اسلامی.

دانشگاه، مرکزی است که در درجه‌ی اول مرکز پژوهش، اندیشه و علم و مرکز تضارب آراء و افکار است. برای اسلامی شدن جامعه، باید به اهداف آن توجه نمود و نیروهای متخصص و متعهد و انقلابی را تربیت کرد و تحویل جامعه داد. در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های اصلی دانشگاه تهذیب است. در نظام تعلیم و تربیت اسلامی و از جمله در دانشگاه اسلامی اصل تهذیب حداقل همپای علم است؛ یعنی اخلاق، معنویت، خودسازی همزاد و همراه علم است. لذا پیغمبر اکرم (ص) و ائمه‌ی اطهار (ع) با عبارات مختلف می‌فرمایند: علم بدون اخلاق و عالم بدون عمل ضررش برای جامعه مانند درخت بی ثمر است. در نظام تعلیم و تربیت دینی، تفکیک علم و ایمان و علم و دین پذیرفته شده نیست بلکه با هم بودنش قابل قبول است. این امر، بر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری و ارزیابی دانشگاه اسلامی اثر می‌گذارد.

با توجه به مراتب فوق می‌توان گفت: اهداف دانشگاه اسلامی؛ شامل تولید معرفت علمی، توسعه‌ی دانش بشری مبتنی بر غایت‌گرایی آفرینش، رشد معنویت، تربیت صحیح، تزکیه نفس اعتلای شخصیت معنوی و اخلاقی افراد، استقلال طلبی و عدم وابستگی، همراهی علم و ایمان، حس خدمت‌گزاری، پرورش انسانهای نقاد و متفکر، تولید علم و پرورش روحیه‌ی پژوهشگری و... می‌باشد.

نتیجه گیری

دانشگاه نهادی است که نقش مهمی را در کل نظام آموزش و پرورش هر جامعه ایفا می‌کند و دانشگاه اسلامی می‌تواند با توجه به ساختار وجودی انسان و با توجه به مبانی انسان شناختی، اهداف خود را ترسیم نموده و در جهت تحقق آنها به تربیت متخصصان، تولید دانش و تربیت انسانهای نقاد و متفکر پرداخته و تحویل جامعه بدهد. فراگیری علم، ترویج علم، تولید علم، حل مسایل اجتماعی حفظ سنتهای علمی یا توسعه‌ی میراث فرهنگی و... از جمله اهداف دانشگاه اسلامی است. اگر دانشگاه اسلامی با توجه به اهداف تعیین شده حرکت کند مسلماً در رسیدن به آرمان‌های خود با موفقیت مواجه خواهد شد. پس بنابراین تدوین اهداف دانشگاه اسلامی از سوی نهادهای ذیربط در کشور کلیه عوامل اجرایی از جمله اساتید و دانشجویان را در رسیدن به هدف هایشان موفق خواهد نمود و آنها را جهت رسیدن به نقطه مطلوب که همان اسلامی شدن دانشگاههاست یاری خواهد نمود.

پینوشت ها :

1. Garos.
2. Harvay & Green.
3. Izadi.
4. Haywood.

منابع

- خامنه‌ای (آیت الله)، سید علی، (۱۳۸۳)، دانشگاه اسلامی و رسالت دانشجویان مسلمان، تهران: نشر معارف.
- احمدی، حسین علی (۱۳۸۱)، «مفهوم و ماهیت دانشگاه اسلامی»؛ دانشگاه اسلامی، ش ۱۴، ص ۲۸.
- اعرافی، علیرضا (۱۳۸۳)، «اهداف و کارکردهای دانشگاه اسلامی»، دانشگاه اسلامی، ش ۳.
- خمینی (روح الله)، امام، (۱۳۵۷)، صحیفه نور، ج ۱۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- بازرگان، عباس (۱۳۷۶)، «کیفیت و ارزیابی آن در آموزش عالی: نگاهی به تجربه‌های بین المللی»، رهیافت، شماره ۱۵۵.
- بهشتی، محمد و همکاران (۱۳۸۵)، اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشارات سمت.

۲۴ ♦ فصلنامه‌ی دانشگاه اسلامی ۳۳/سال یازدهم، شماره ۱/بهار ۱۳۸۶

- رجبزاده، احمد (۱۳۸۱)، دانشگاه و دین در ایران، تهران: انتشارات دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

اهداف دانشگاه اسلامی ♦ ۲۵

- شریعتمداری، علی (۱۳۵۴)، رسالت دانشگاه و تعهد روشنفکر، اصفهان: انتشارات قائم.
 - شریعتمداری، علی (۱۳۷۴)، رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی، تهران: انتشارات سمت.
 - صفایی مقدم، مسعود (۱۳۷۶)، «تحلیلی بر مفهوم دانشگاه اسلامی»، **مجله علوم تربیتی و روانشناسی**، دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره سوم و چهارم، شماره های ۱ و ۲.
 - صفوی، امان الله (۱۳۷۲)، کلیات روشها و فنون تدریس، تهران: دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش.
 - مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۵)، شیوه های اسلامی کردن دانشگاهها، **مجله معرفت**، شماره ۲۰.
 - مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۷۷)، جلسه ی ۴۳۳، مورخ ۱۳۷۷/۹/۱۷.
 - میرزا محمدی و همکاران (۱۳۸۴)، ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی، تهران: انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور.
 - نیستانی، محمدرضا (۱۳۷۸)، بررسی ساختارهای برنامه ریزی آموزشی در دانشگاههای تهران و ارائه الگوی مناسب برای آنها، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
 - یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۸۰)، درآمدی به بررسی عملکرد سیستم های دانشگاهی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
 - Harvey, L, Green, D., (1993) "Defining quality", In: **Assessment and Evaluation in Higher Education**, 18(1), pp.9-34 .
 - Heywood, Lindsay (2001), "A comprehensive framework for quality evaluation and improvement in universities", Internet: <http://www.Quality.nist.gov>.
 - Izadi, M. (1996), "Quality in higher education", **Journal of Industrial Teacherr Education**, vo1.33, n. 2.
 - Unesco (1996), **World guide to higher education**, UNESCO Publishing.
 - Unesco (1997), **Higher education in tomorrows world**. Ferewell Seminar Paris. 24 Jaunry.
- (ج) سایت های اینترنتی
- <http://www.isu.ac.ir/Ima Sadig University> –Microsof Internet Expl.
 - <http://www.nahad.ir/Islamicuni/Detail.asp?cod=13&textBody> -26.